UMUMTA’LIM MAKTABLARI XARAJATLARI VA SHTATLAR JADVALINI OPTIMALLASHTIRISHNING MOLIYAVIY USULLARI

Umarov Avzaljon Yodgorali o‘g‘li

Namangan davlat texnika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilar uchun munosib sharoit yaratish va pedagoglar mehnatini samarali tashkil etish moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni talab etadi. Maktab xarajatlarining katta qismi mehnatga haq to‘lashga yo‘naltirilishi sharoitida infratuzilmani yangilash, jihozlash va kommunal xizmatlarni moliyalashtirish o‘rtasida asoslangan mutanosiblikni ta’minlash muhimdir. Shu sababli xarajatlar smetasi va shtatlar jadvalini o‘zaro bog‘liq holda optimallashtirish ta’lim muassasalari moliyaviy boshqaruvining dolzarb ilmiy-amaliy masalasi hisoblanadi.

Xarajatlar va shtatlar jadvalini optimallashtirish maktabning o‘quvchilar kontingenti, sinflar tarkibi, pedagogik yuklama, bino holati va xizmat ko‘rsatish ehtiyojlariga muvofiq resurs taqsimlashni anglatadi. Mazkur jarayonning samaradorligi tejalgan mablag‘ hajmi bilan bir qatorda, ta’lim uzluksizligi, xodimlar yuklamasining asoslanganligi va o‘quv sharoitlarining yaxshilanishi orqali baholanishi lozim. Bunda moliyaviy rejalashtirishning asosiy vazifasi smeta, shtat va natija ko‘rsatkichlarini yagona boshqaruv mexanizmiga birlashtirishdan iborat.

Chust tumani 10-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabining 2025–2026 o‘quv yiliga oid ma’lumotlariga ko‘ra, muassasada 1 229 nafar o‘quvchi 43 ta sinfda ta’lim oladi, pedagoglar soni 92 nafarni tashkil etadi. Bir pedagogga o‘rtacha 13,36 nafar o‘quvchi to‘g‘ri keladi. Pedagogik bo‘lmagan shtatlar 29,5 birlikdan iborat bo‘lib, binoning foydali maydoni taxminan 6 548 kvadrat metrni tashkil etadi. Ushbu ko‘rsatkichlar shtat ehtiyojini faqat xodimlar soniga

qarab emas, bajariladigan vazifalar, xizmat maydoni va ish rejimi bilan bog‘lab baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Maktab bo‘yicha taqdim etilgan 2026-yil smeta shakllarida I–II guruh xarajatlari 7 583,916 million so‘mni, IV guruh xarajatlari 136,567 million so‘mni tashkil etgan. Ularning yig‘indisi 7 720,483 million so‘mga, bir o‘quvchi hisobiga esa taxminan 6,282 million so‘mga teng. Mazkur miqdor taqdim etilgan shakllar doirasidagi hisoblash bazasi bo‘lib, uni maktabning to‘liq normativ ehtiyoji sifatida talqin qilish mumkin emas. Moliyaviy qaror qabul qilishda mavjud smeta bilan asoslangan ehtiyoj o‘rtasidagi farqni alohida aniqlash talab etiladi.

Optimallashtirishning birinchi yo‘nalishi ehtiyojga asoslangan moliyalashtirishni joriy etishdir. Bunda o‘quvchilar soniga bog‘liq bazaviy mablag‘ga maktabning hududiy joylashuvi, smenaliligi, bino holati va alohida ta’lim ehtiyojlarini aks ettiruvchi tuzatuvchi koeffitsiyentlar qo‘llanadi. Infratuzilma ehtiyojlari alohida baholanib, natijaga bog‘langan mablag‘lar ta’lim sharoiti va ijtimoiy omillar hisobga olingan holda taqsimlanishi maqsadga muvofiq. Bu kichik va chekka hududlardagi maktablarning zarur xarajatlarini asoslash imkonini beradi.

Ikkinchi yo‘nalish shtatlar jadvali va mehnatga haq to‘lash fondini haqiqiy ish hajmiga muvofiqlashtirishdan iborat. Pedagogik shtat fanlar bo‘yicha dars soatlari va sinflar tarkibi asosida, texnik shtat esa tozalanadigan maydon, smenalar, qo‘riqlash nuqtalari va xizmat vaqtiga muvofiq rejalashtirilishi lozim. Hisob-kitob, xarid va ayrim ma’muriy vazifalarni umumiy xizmat markazlari orqali tashkil etish imkoniyati xizmat sifati hamda tashkiliy xarajatlar bilan birgalikda baholanadi. Bunday yondashuv takrorlanuvchi vazifalarni aniqlash va pedagogik salohiyatni saqlashga xizmat qiladi.

Namangan viloyati maktablari uchun konservativ, asosiy va kompleks ssenariylar bo‘yicha iqtisodiy hisob-kitoblar keltirilgan. Ular smetadagi

xatolarni kamaytirish, shtat va umumiy xizmatlarni muvofiqlashtirish, energiya tejamkorligi, raqamli nazorat hamda xaridlarni birlashtirish choralarini qamrab oladi. Quyidagi jadvalda mazkur ssenariylarning hisoblangan moliyaviy ko‘rsatkichlari umumlashtirilgan.

1-jadval

Maktab xarajatlarini optimallashtirish ssenariylarining hisoblangan moliyaviy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Konservativ	Asosiy	Kompleks
Joriy etish sarmoyasi, mlrd so‘m	12,0	42,0	96,0
Yillik yalpi samara, mlrd so‘m	9,6	20,8	34,7
Oddiy qoplanish muddati, yil	1,25	2,02	2,77
Rivojlanishga qaytariladigan mablag‘, mlrd so‘m/yil	5,8	12,5	20,8

Jadvalga ko‘ra, asosiy ssenariyda 42,0 milliard so‘m sarmoya hisobiga yiliga 20,8 milliard so‘m yalpi iqtisodiy samara olish imkoniyati hisoblangan. Sarmoyaning yillik yalpi samaraga nisbati bo‘yicha oddiy qoplanish muddati 2,02 yilni tashkil etadi. Samaraning 60 foizini rivojlanishga yo‘naltirish shartida bu mablag‘ yiliga yaxlitlangan holda 12,5 milliard so‘mga teng bo‘ladi. Ushbu raqamlar amalda erishilgan tejam emas, ssenariy shartlari bajarilganda kutiladigan hisoblangan natijalardir. Ularni joriy etish xarajatlari, xizmat sifati va tasdiqlangan tejam asosida qayta baholab borish zarur.

Uchinchi yo‘nalish kommunal va xarid xarajatlarini boshqarishni takomillashtirishdir. Energiya auditi, hisoblagichlar ma’lumotlari va binolarning texnik holati asosida issiqlik yo‘qotishlarini kamaytirish, yoritish uskunalarini yangilash hamda iste’molni muntazam kuzatish choralari tanlanadi. Xaridlarni birlashtirishda narx bilan birga mahsulot sifati, yetkazib berish muddati va foydalanish davridagi xarajatlar ham hisobga olinishi lozim. Sarmoya talab qiladigan loyihalar qoplanish muddati va sof joriy qiymat orqali taqqoslanadi.

To‘rtinchi yo‘nalish smeta va shtat ma’lumotlarini raqamli integratsiyalash hamda natijaviy nazoratni kuchaytirishdan iborat. O‘quvchilar reyestri, dars yuklamasi, shtatlar jadvali, ish haqi va kommunal iste’mol ma’lumotlarini yagona hisobot sanasiga keltirish moliyaviy tahlilning ishonchliligini oshiradi. Reja va ijro o‘rtasidagi tafovutlarni muntazam tekshirish, takroriy to‘lovlar va asossiz sarflarni aniqlash orqali boshqaruv qarorlarini dalillar bilan asoslash mumkin. Tasdiqlangan tejamni ta’mirlash, jihozlash va pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga qayta yo‘naltirish mexanizmini belgilash ham maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, umumta’lim maktablari xarajatlari va shtatlar jadvalini optimallashtirish ehtiyojga asoslangan budjetlashtirish, mehnat yuklamasini moliyaviy rejalashtirish, energiya tejamkorligi va raqamli nazoratni o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab etadi. “Smeta–shtat–natija” yondashuvi mablag‘larning asoslangan taqsimoti va maqsadli sarflanishini ta’minlashga qaratilgan. Uning samaradorligi tejam bilan birga ta’lim sifati, xavfsizlik, hududiy tenglik va maktab infratuzilmasidagi o‘zgarishlar orqali baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni: 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. — URL: https://lex.uz/docs/5013007.

2. Sharapova, M. A. The Need to Use Private Investment to Financing Educational Institutions / M. A. Sharapova // The Peerian Journal. — 2023. — Vol. 19. — P. 16–20. — URL: https://www.peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/579.

3. Shaturaev, J. A Review of National Education System of Indonesia and Uzbekistan: Structure, Financing, Reforms / J. Shaturaev // International Journal of Advanced Research. — 2021. — Vol. 9, № 2. — P. 461–474. — DOI: 10.21474/IJAR01/12470.

4. Frank, A. Budgeting Strategies for Public Schools / A. Frank // Newport International Journal of Current Issues in Arts and Management. — 2025. — Vol. 6, № 1. — P. 51–57. — DOI: 10.59298/NIJCIAM/2025/6.1.5157.

5. Musah, A. Effect of Public Education Financing on Educational Quality in Sub-Saharan Africa: An Autoregressive Distributed Lag Approach / A. Musah, G. Aawaar, G. Musah // Cogent Education. — 2024. — Vol. 11, № 1. — Article 2295166. — DOI: 10.1080/2331186X.2023.2295166.

6. Burdelova, T. N. Analiz effektivnosti raskhodov byudzhetov na obshchee obrazovanie / T. N. Burdelova // Regionalnye problemy preobrazovaniya ekonomiki. — 2023. — № 5. — S. 116–128. — DOI: 10.26726/1812-7096-2023-5-116-128.